

Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2014. – Том. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. – Випуск 14. – 240 с.

Головний редактор:

дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор
С.Д. Максименко

Редакційна колегія:

Чепелева Н.В. (заступник головного редактора), дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Моляко В.О.**, дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Балл Г.О.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Карамушка Л.М.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Смульсон М.Л.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Коқун О.М.**, доктор психол. наук, професор; **Швалб Ю.М.**, доктор психол. наук, професор; **Піроженко Т.О.**, доктор психол. наук, професор; **Кісарчук З.Г.**, канд. психол. наук, ст.н.с.; **Семенова Р.О.**, канд. психол. наук, ст.н.с.; **Чена М-Л.А.**, канд. психол. наук, ст.н.с.

Редакційна рада тому: **Кружева Т.В.** (відповідальний редактор тому), канд. психол. наук, доцент; **Клименко В.В.** доктор психол. наук, професор; **Корніяка О.М.** доктор психол. наук, ст.н.с.; **Малхазов О.Р.** доктор психол. наук, професор; **Завадська Т.В.** канд. біол. наук, ст.н.с.; **Савченко Т.Л.**

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.
(протокол № 8 від 25.09.2014 р.)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17847-6693ПР від 10.06.2011*

*Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України з психології
(Постанова Президії ВАК України № 1-05-5 від 1.07.2010)*

The practical value of research consists in realization of the author programs from the grant of psychological help students with the low level of psychological competence. Students psychological accompaniment is directed on professional reflections forming and motivations of achievement of success in activity.

Keywords: academic advising, psychological competence, personality professional development.

Савченко Т. Л.

ПРОФЕСІЙНЕ САМОЗДІЙСНЕННЯ ВЧИТЕЛІВ СЕРЕДНІХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ

Савченко Т.Л. Професійне самоздійснення вчителів середніх загальноосвітніх закладів. В статті розглянуто основні аспекти професійного самоздійснення вчителів середніх загальноосвітніх закладів. Подано результати експериментальних досліджень, котрі демонструють особливості професійного самоздійснення педагогів різного віку та рівня кваліфікації. Дослідження проведено з метою визначення показників рівнів професійного самоздійснення, зокрема, зовнішньо-професійних та внутрішньо-професійних складових, мотивації професійної діяльності, а також з'ясування рівня самоефективності.

Ключові слова: професійне самоздійснення, професійна діяльність вчителя, зовнішньо-професійний рівень, внутрішньо-професійний рівень, мотивація професійної діяльності, самоефективність.

Савченко Т.Л. Профессиональное самоосуществление учителей средних общеобразовательных вузов. В статье рассмотрены основные аспекты профессионального самоосуществления учителей средних общеобразовательных вузов. Представлены результаты экспериментальных исследований, которые демонстрируют особенности профессионального самоосуществления учителей разного возраста и уровня квалификации. В исследовании определялись показатели профессионального самоосуществления, в частности внешнепрофессиональных и внутрипрофессиональных составляющих, мотивации профессиональной деятельности и уровня самооэффективности.

Ключевые слова: профессиональное самоосуществление, профессиональная деятельность учителей, внешнепрофессиональный уровень, внутрипрофессиональный уровень, мотивация профессиональной деятельности, самооэффективность.

Постановка проблеми. Досліджуючи життєвий шлях людини, ми звикли аналізувати його з точки зору успішної реалізації індивідом своїх життєвих планів і цілей. У сучасній психології ця реалізація стала розглядатися під терміном «самоздійснення». Як багатогранне поняття, самоздійснення людини можливе у різних сферах. У даному випадку нас цікавить професійне самоздійснення індивіду. Виступаючи як одне з найважливіших видів життєвого самоздійснення, професійне самоздійснення характеризується високим рівнем розкриття особистісного та професійного потенціалу, розвитком здібностей з широким використанням професійного досвіду та здобутків в професійній діяльності. Дослідження проблеми самоздійснення, як свідомого саморозвитку людини, допоможе особистості розкривати потенційні можливості і досягати вищих результатів.

Вихідні передумови. Як зазначалося нами у попередніх роботах, термін «самоздійснення» використовується з незапам'ятних часів у східних релігіях і,

пізніше, у християнстві [4]. Філософський аспект проблеми самоздійснення як пошуку і реалізації сенсу життя та призначення людини практично усі філософи розглядали через аналіз онтологічних питань буття. М. Адлер визначав «самоздійснення» як свободу від зовнішніх примусів, а також культурних очікувань, політичних і економічних свобод і т. ін. Парамаханса Йогананда тлумачить самоздійснення як «знання – в тіло, розум, душу, що ми єдині з всюдисущим Богом». Основна похідна самоздійснення в тому, що є «істинне Я» (або «душа»), котре повинно бути відкрито для психологічного або духовного розвитку. Самоздійснення може бути поступовим, або миттєвим явищем, залежно від філософської або духовної школи. Алеза будь-яких умов, мова йде про складну підготовку розуму і емоцій, які передують самоздійсненню. Вигартування свого «Его» (особистості), щоб прийняти своє буття, дозволяє розкрити істинного себе. Відкинути від себе психосоматичні комплекси, попереднє знання, щоб звільнити психічну енергію і відчутти реальність світу такою як вона є.

«Самоздійснення» як дійство, котре пронизує життєвий шлях людини, має просторово-часову структуру:

- по-перше, це одночасно процес (рух до своїх сутнісних, істинних начал) і результат (буття істини й істина буття);
- по-друге, самоздійснення припускає, що активність, у процесі руху до сутності, виходить від самої людини, тобто здійснити себе може лише сама людина;
- по-третє, самоздійснення – це сформульований в якості мети-ідеалу результат, котрий спрямовує саморозвиток людини в цілому [1].

Окрім цього, самоздійснення складається з вікових і індивідуальних фаз, що визначаються за багатьма параметрами життя, включаючи, мотиваційні регулятори життєвого шляху людини. Концепцію, яка розкриває зміст структури спрямування особистості, розробив С. Л. Рубінштейн і виклав у своїх роботах, у 1946 і 1973 роках [3]. Основна ідея концепції полягає в тому, що на відміну від живих істот, людина має свою історію, а не просто цикли розвитку, що повторюються. Її діяльність, змінюючи дійсність, об'єктивується в продуктах культури, що передаються від покоління до покоління. Життєвий шлях вчителя, у цьому контексті, набуває особливо значення, оскільки, сама по собі діяльність вчителя здійснює зв'язок між поколіннями, завдяки якому наступні покоління зазнають знання попередніх, спираються на здобуток, продовжують справу попередників, навіть тоді, коли вони вступають із ними в протиріччя.

Розвиток та реалізація вчителя вимагає від особистості певних психофізіологічних ресурсів, потенційних можливостей, професійних знань, навичок для вирішення проблем та швидкого прийняття рішень у різних ситуаціях.

Мета статті. У статті подано частину результатів власних досліджень, спрямованих на визначення особливостей професійного самоздійснення вчителів середніх загальноосвітніх закладів.

Методи досліджень та експериментальна база. Експериментальним майданчиком для планового дослідження стали середня загальноосвітня школа і лицей міста Києва. Загальна кількість досліджуваних – 101 особа. У статті по-

дана першу частин дослідження, котра проводилась на базі середньої загально-освітньої школи, за результатами тестування 46 осіб.

У дослідженнях було використано наступні методики:

- Шкала самооефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема;
- Мотивація професійної діяльності (методика К. Замфір у модифікації А. Реана);
- Самоактуалізаційний тест Е. Шострома (САТ).

Також додатково нами було визначено рівень уваги вчителів, котрий досліджувався за допомогою:

- Тест П'єрона-Рузера;
- Методика Мюнстенберга;
- Коректурна проба «Кільця Ландольта».

Шкала самооефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема. «Самоефективність» розглядається нами як впевненість (переконання) людини щодо її потенційної здатності організувати та здійснити власну діяльність, необхідну для досягнення певної мети. Також «самоефективність» розуміється і як продуктивний процес інтеграції когнітивних, соціальних та поведінкових компонентів задля здійснення оптимальної стратегії у різноманітних ситуаціях.

Таблиця 1

Нормативні дані показників професійної самооефективності

№	Рівень професійної самооефективності	Бали
1	Низький	≤ 19
2	Нижчий за середній	20 – 24
3	Середній	25 – 29
4	Вищий за середній	30 – 35
5	Високий	≥ 100

Мотивація професійної діяльності (методика К. Замфір у модифікації А. Реана). Методика використовується для діагностики мотивації професійної діяльності. В основу покладена концепція внутрішньої та зовнішньої мотивації.

Про внутрішній тип мотивації слід говорити, коли для особистості має значення діяльність сама по собі. Якщо ж в основі мотивації професійної діяльності лежить прагнення до задоволення інших потреб, зовнішніх по відношенню до змісту самої діяльності (мотиви соціального престижу, зарплати і т. ін.), то в даному випадку прийнято говорити про зовнішню мотивацію. Зовнішні мотиви поділяються на зовнішні позитивні та зовнішні негативні. Зовнішні позитивні мотиви, без сумніву, більш ефективні та більш бажані з усіх точок зору, ніж зовнішні негативні мотиви.

Внутрішній тип професійної мотивації є найбільш важливим у контексті готовності до інноваційної діяльності. Він означає, що для фахівця провідне значення відіграє зміст його професійної діяльності сам по собі.

Нормативні дані показників професійної мотивації

№	Рівень внутрішньої професійної мотивації	Бали
1	Низький	1
2	Нижчий за середній	2
3	Середній	3
4	Вищий за середній	4
5	Високий	5

Самоактуалізаційний тест Е. Шострома (САТ). САТ вимірює самоактуалізацію за двома базовими і низкою додаткових шкал. Базовими є шкали «компетентності в часі» та «підтримки». Вони незалежні одна від одної і, на відміну від додаткових, не мають спільних пунктів.

Змістовна інтерпретація шкал тесту. Базові шкали:

Шкала Компетентності в часі (Тс) включає 17 пунктів. Високий бал за цією шкалою свідчить, по-перше, про здатність суб'єкта жити теперішнім часом, тобто переживати теперішній момент свого життя в усій його повноті, а не просто як фатальний наслідок минулого або підготовку до майбутнього «справжнього життя», по-друге, відчувати нерозривність минулого, сьогодення і майбутнього, тобто бачити своє життя цілісним. Саме таке світовідчуття, психологічне сприйняття часу суб'єктом свідчить про високий рівень самоактуалізації особистості. Низький бал за шкалою означає орієнтацію людини лише на один з відрізків часової шкали (минуле, сьогодення або майбутнє) і (або) дискретне сприйняття свого життєвого шляху.

**Нормативні дані показників базових шкал
Самоактуалізаційного тесту Е. Шострома (САТ)**

№	Рівень	Шкала САТ	
		Компетентності в часі	Підтримки
		бали	бали
1	Низький	1 – 4	1 – 35
2	Нижчий за середній	5 – 6	36 – 41
3	Середній	7 – 8	42 – 48
4	Вищий за середній	9 – 10	49 – 57
5	Високий	11 - 17	58 – 91

Шкала підтримки (І) – найбільша шкала тесту (91 пункт), вимірює ступінь незалежності цінностей і поведінки суб'єкта від впливу ззовні («внутрішня-зовнішня підтримка»). Людина, яка має високий бал за цією шкалою, відносно незалежна у своїх вчинках, прагне керуватися в житті власними цілями, переконаннями, установками і принципами, що, однак, не означає ворожості до оточуючих і конфронтації з груповими нормами. Вона вільна у виборі, не схильна піддаватися зовнішньому впливу (особистість, яка «спрямовується зсередини»). Низький бал свідчить про високу ступінь залежності, конформності,

несамостійності суб'єкта (особистість, яка «спрямовується ззовні»), зовнішній локус контролю [2].

Таблиця 4

Складові професійного самоздійснення

1.	<u>Внутрішньо професійні</u>
1.1.	Потреба у професійному вдосконаленні
1.2.	Наявність проекту власного професійного розвитку
1.3.	Переважаюче задоволення власними професійними досягненнями
1.4.	Постійна постановка нових професійних цілей
1.5.	Формування власного «життєво-професійного простору»
2.	<u>Зовнішньо професійні</u>
2.1.	Досягнення поставлених професійних цілей
2.2.	Визнання досягнень фахівця професійним співтовариством
2.3.	Використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями
2.4.	Розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії
2.5.	Вияв високого рівня творчості у професійній діяльності

Результати досліджень. Порівняння фахівців різних вікових груп за всіма показниками опитувальника професійного самоздійснення показало, що групи до 30 років, 31-40 років, 41-50 років та 50-хх між собою достовірно не відрізняються.

В рамках експерименту нами було об'єднано досліджуваних у групи: хх-40 та 41-хх років. Група хх-40 достовірно відрізнялась від 41-хх лише за одним показником «використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями» (Таблиця 5).

Таблиця 5

Порівняння фахівців віком до 40 років (n = 22) і старших за 40 років (n = 24) за показниками Опитувальника професійного самоздійснення

№	Показники	Вікова група	M	t	p ≤
1	Використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями	≤40	6,67	-1,45	0,05
		≥41	8,13		

За показниками професійного самоздійснення, котрі досліджувались за шкалою: низький, нижче за середній, середній, вище за середній та високий, середній рівень мали 20% досліджуваних, вищий за середній – 59% і 21% – високий. За показником внутрішньо професійного самоздійснення середній рівень мали 20% опитуваних, вищий за середній – 54% і 26% – високий. Що показово, зовнішньо професійне самоздійснення поступалося загальному і внутрішньо професійному. Високий рівень зовнішньо професійного самоздійснення мали лише 15% респондентів, у той час як вище за середній – 44% і середній – 41% відповідно (Таблиця 6).

Розподіл вчителів за показниками професійного самоздійснення

№	Рівень професійного самоздійснення	Загальний		Внутрішньо-професійний		Зовнішньо-професійний	
		бали	%	бали	%	бали	%
1	Низький	≤ 45	-	≤ 21	-	≤ 19	-
2	Нижчий за середній	46 – 63	-	22 – 32	-	20 – 30	-
3	Середній	64 – 81	20%	33 – 42	20%	31 – 40	41%
4	Вищий за середній	82 – 99	59%	43 – 51	54%	41 – 49	44%
5	Високий	≥ 100	21%	≥ 52	26%	≥ 50	15%

Отже, можна сказати, що опитувані почувають себе на більш високому рівні внутрішньо-професійного самоздійснення ніж це відбувається в реальності. Інакше кажучи, за власним відчуттям їх чесноти і досягнення, а також потенційні можливості недооцінені суспільством і не мають належного «майданчику» для реалізації.

Кореляційні зв'язки узагальнених показників Опитувальника професійного самоздійснення із показниками ознак загально-, внутрішньо- і зовнішньо-професійного рівня самоздійснення (відповідно – 1, 2, 3)

№	Показники	1	2	3
1	Загальний рівень професійного самоздійснення фахівця	1,000	,93**	,92**
2	Рівень внутрішньо-професійного самоздійснення	,932**	1,000	,746**
3	Рівень зовнішньо-професійного самоздійснення	,920**	,746**	1,000
4	Потреба у професійному вдосконаленні	,591**	,655**	,452**
5	Наявність проекту власного професійного розвитку	,702**	,796**	,519**
6	Переважаюче задоволення власними професійними досягненнями	,658**	,642**	,581**
7	Постійна постановка нових професійних цілей	,575**	,606**	,462**
8	Формування власного "життєво-професійного простору"	,819**	,849**	,697**
9	Досягнення поставлених професійних цілей	,651**	,582**	,657**
10	Визнання досягнень фахівця професійним співтовариством	,661**	,551**	,709**
11	Використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями	,608**	,398*	,755**
12	Розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії	,727**	,634**	,744**
13	Вияв високого рівня творчості у професійній діяльності	,738**	,676**	,723**

Примітки: * – кореляція достовірна на рівні $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$.

Статистична обробка показала досить тісні кореляційні зв'язки між загальним рівнем професійного самоздійснення, а також рівнями внутрішньо-професійного і зовнішньо-професійного самоздійснення і такими показниками як «наявність проекту власного професійного розвитку» і «формування особистого життєво-професійного простору», «розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії», а також «вияв високого рівня творчості у професійній діяльності» і «потреба у професійному вдосконаленні». Кореляція між цими показниками достовірна на рівні $p \leq 0,01$ (Таблиця 7). При цьому виявлений достовірний зв'язок між «рівнем професійного самоздійснення» і «постійною постановкою нових професійних цілей і їх досягненням», $p \leq 0,01$; «задоволенням від

власних професійних досягнень» і «визнання досягнень фахівця професійним співтовариством», $p \leq 0,05$ (Таблиця 7).

Таблиця 8

Кореляційні зв'язки між показниками ознак внутрішньо-професійного та зовнішньо-професійного самоздійснення

№	Показники	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Потреба у професійному вдосконаленні	1,00	,449**	,240	,344*	,396*	,313	,407*	,294	,339*	,352*
2	Наявність проекту власного професійного розвитку	,449**	1,000	,437**	,260	,686**	,363*	,488**	,359*	,336*	,466**
3	Переважаюче задоволення власними професійними досягненнями	,240	,437**	1,000	,187	,559**	,456**	,361*	,371*	,473**	,559**
4	Постійна постановка нових професійних цілей	,344*	,260	,187	1,000	,405*	,504**	,107	,199	,557**	,468**
5	Формування власного "життєво-професійного простору"	,396*	,686**	,559**	,405*	1,000	,535**	,524**	,331*	,616**	,620**
6	Досягнення поставлених професійних цілей	,313	,363*	,456**	,504**	,535**	1,000	,455**	,363*	,377*	,461**
7	Визнання досягнень фахівця професійним співтовариством	,407*	,488**	,361*	,107	,524**	,455**	1,000	,428**	,279	,464**
8	Використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями	,294	,359*	,371*	,199	,331*	,363*	,428**	1,000	,419**	,346*
9	Розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії	,339*	,336*	,473**	,557**	,616**	,377*	,279	,419**	1,000	,635**
10	Вияв високого рівня творчості у професійній діяльності	,352*	,466**	,559**	,468**	,620**	,461**	,464**	,346*	,635**	1,000

Примітки: * – кореляція достовірна на рівні $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$.

Нами визначено кореляційні зв'язки між показниками ознак внутрішньо-професійного та зовнішньо-професійного самоздійснення. Найбільш значущими виявились показники «формування власного «життєво-професійного простору»», «вияв високого рівня творчості у професійній діяльності», котрі напряду позитивно корелюють зо всіма 10 показниками, на рівні $p \leq 0,01$. На другому місці знаходяться «наявність проекту власного професійного розвитку», «досягнення поставлених професійних цілей», «визнання досягнень фахівця професійним співтовариством» (Таблиця 8).

Як видно з Таблиці 9, загальний рівень професійного самоздійснення напряду корелює з показником «самоповаги» з достовірністю $p \leq 0,001$, а також показниками «компетентністю у часі», «підтримкою», «ціннісними орієнтаціями», «спонтанністю», «самоприйняттям», «прийняттям агресії», «пізнавальними потребами» з достовірністю на рівні $p \leq 0,05$.

Кореляційні зв'язки узагальнених показників Опитувальника професійного самоздійснення зі шкалами Самоактуалізаційного тесту

№	Шкала САТ	Рівень професійного самоздійснення		
		загальний	внутрішньо-професійного	зовнішньо-професійного
1	Компетентності в часі	,334*	,291	,376*
2	Підтримки	,402*	,310	,408**
3	Ціннісних орієнтацій	,406*	,352*	,385*
4	Гнучкості поведінки	,160	,071	,172
5	Сензитивності до себе	,160	,139	,138
6	Спонтанності	,388*	,305	,389*
7	Самоповаги	,468**	,402*	,448**
8	Самоприйняття	,348*	,262	,440**
9	Поглядів на природу людини	,045	,070	-,016
10	Синергії	,130	,107	,131
11	Прийняття агресії	,348*	,286	,373*
12	Контактності	,308	,242	,337*
13	Пізнавальних потреб	,395*	,307	,369*
14	Креативності	,153	,093	,105

Примітки: * – кореляція достовірна на рівні $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$.

Нами досліджувались кореляційні зв'язки між шкалами Самоактуалізаційного тесту і ознаками внутрішньо-професійного самоздійснення, такі як «потреба у професійному вдосконаленні», «наявність проекту власного професійного розвитку», «переважаюче задоволення власними професійними досягненнями», «постійна постановка нових професійних цілей», «формування власного «життєво-професійного простору»». Так, серед ознак внутрішньо-професійного самоздійснення, найбільш вагомою виявилось «формування власного життєво-професійного простору», котре на пряму корелює з «підтримкою», «спонтанністю» і «прийняттям агресії» з достовірністю на рівні $p \leq 0,01$, а також з «компетентністю у часі», «формуванням ціннісних орієнтацій», «самоповагою», «самоприйняттям» і «пізнавальними потребами», з достовірністю $p \leq 0,05$.

На другому місті, по кількості кореляційних зв'язків, знаходиться «переважаюче задоволення власними професійними досягненнями», котре на пряму корелює з «підтримкою» і «прийняттям агресії», з достовірністю $p \leq 0,05$, а також «формуванням ціннісних орієнтацій» і «самоповагою» з достовірністю $p \leq 0,01$. «Потреба у професійному вдосконаленні», корелює з показниками «ціннісні орієнтації» і «синергія» з достовірністю $p \leq 0,05$. Такі ознаки внутрішньо-професійного самоздійснення як «наявність проекту власного професійного розвитку» і «постійна постановка нових професійних цілей» не показали достовірних кореляційних зв'язків с показниками шкали САТ (Таблиця 10).

**Кореляційні зв'язки ознак внутрішньо професійного самоздійснення
зі шкалами Самоактуалізаційного тесту**

№	Шкала САТ	Ознаки внутрішньо професійного самоздійснення				
		А	Б	В	Г	Д
1	Компетентності в часі	,214	,295	,238	-,055	,327*
2	Підтримки	,197	,197	,349*	-,160	,460**
3	Ціннісних орієнтацій	,333*	,151	,485**	,043	,316*
4	Гнучкості поведінки	-,022	,196	,125	-,297	,238
5	Сензитивності до себе	-,008	,038	,274	-,116	,289
6	Спонтанності	,132	,133	,276	-,002	,504**
7	Самоповаги	,150	,314	,478**	-,008	,384*
8	Самоприйняття	,245	,265	,237	-,175	,366*
9	Поглядів на природу людини	,185	-,062	,111	,107	-,068
10	Синергії	,337*	,114	-,082	,014	,004
11	Прийняття агресії	,167	,179	,395*	-,109	,438**
12	Контактності	,113	,189	,287	-,029	,298
13	Пізнавальних потреб	,259	,162	,295	,110	,347*
14	Креативності	-,013	,061	,085	,012	,151

Примітки: 1) ознаки внутрішньо професійного самоздійснення: А – «потреба у професійному вдосконаленні»; Б – «наявність проекту власного професійного розвитку»; В – «переважаюче задоволення власними професійними досягненнями»; Г – «постійна постановка нових професійних цілей»; Д - «формування власного «життєво-професійного простору».

2) * – кореляція достовірна на рівні $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$.

Найбільш інформативними з них виявились «досягнення поставлених професійних цілей» і «визнання досягнень фахівця професійним співтовариством». «Визнання досягнень фахівця професійним співтовариством» на пряму корелює з такими показниками шкал САТ як, «компетентність в часі», «підтримка», «самоповага», «ціннісні орієнтації», «самоприйняття» з достовірністю $p \leq 0,01$ і «ціннісні орієнтації», «спонтанність», «прийняття агресії», «контактність» з достовірністю $p \leq 0,05$. «Досягнення поставлених професійних цілей» на пряму корелює з такими показниками Шкали САТ, як «підтримка», «самоповага», «самоприйняття» і «контактність», достовірність $p \leq 0,05$. «Вияв високого рівня творчості у професійній діяльності» на пряму корелює з показником «самоповага» з достовірністю $p \leq 0,01$. Такі ознаки зовнішньо професійного самоздійснення як «використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями» і «розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії» не мали достовірних кореляційних зв'язків з показниками САТ (Таблиця 11).

Визначено кореляційні зв'язки показників професійного самоздійснення з показниками професійної самоефективності. Самоефективність на пряму позитивно корелює зо всіма 13 показниками самоздійснення, що представлені у Таблиці 12, з високим ступенем достовірності – $p \leq 0,01$.

**Кореляційні зв'язки ознак зовнішньопрофесійного самоздійснення
із шкалами Самоактуалізаційного тесту**

№	Шкала САТ	Ознаки зовнішньопрофесійного самоздійснення				
		А	Б	В	Г	Д
1	Компетентності в часі	,269	,472**	,192	,201	,213
2	Підтримка	,341*	,506**	,173	,162	,300
3	Ціннісних орієнтацій	,383*	,353*	,243	,154	,266
4	Гнучкості поведінки	,189	,289	,109	,013	,007
5	Сензитивності до себе	,000	,240	-,001	,101	,251
6	Спонтанності	,204	,366*	,156	,270	,301
7	Самоповаги	,354*	,492**	,176	,212	,444**
8	Самоприйняття	,330*	,488**	,279	,202	,275
9	Поглядів на природу людини	,194	,144	-,062	-,101	,012
10	Синергії	,141	,217	,166	-,018	,045
11	Прийняття агресії	,286	,330*	,292	,185	,216
12	Контактності	,320*	,377*	,143	,079	,240
13	Пізнавальних потреб	,227	,267	,261	,287	,219
14	Креативності	,007	,117	,033	,129	,161

Примітки: 1) ознаки зовнішньопрофесійного самоздійснення: А – «досягнення поставлених професійних цілей»; Б – «визнання досягнень фахівця професійним співтовариством»; В – «використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями»; Г – «розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії»; Д – «вияв високого рівня творчості у професійній діяльності».

2) * – кореляція достовірна на рівні $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$.

Нами досліджувалось 3 види мотивації: внутрішня, зовнішня позитивна і зовнішня негативна. Усі вони тією чи іншою мірою корелюють із показниками самоздійснення, представленими у Таблиці 12. Зокрема, внутрішня мотивація корелює з 8 показниками самоздійснення, найбільш показовими з яких є «загальний рівень професійного самоздійснення фахівця», «рівень зовнішньопрофесійного самоздійснення», «використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями» – достовірність на рівні $p \leq 0,01$. Кореляцію з показниками «рівень внутрішньопрофесійного самоздійснення», «наявність проекту власного професійного розвитку», «формування власного «життєво-професійного простору»», «визнання досягнень фахівця професійним співтовариством», «розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії» виляли на рівні $p \leq 0,05$.

Зовнішня позитивна мотивація напряму корелює з «рівень внутрішньо-професійного самоздійснення», «формування власного «життєво-професійного простору»», «вияв високого рівня творчості у професійній діяльності», з достовірністю $p \leq 0,01$. А також із «загальним рівнем професійного самоздійснення фахівця» з достовірністю $p \leq 0,05$.

Кореляційні зв'язки показників професійного самоздійснення із показниками професійної самоефективності та мотивації

№	Показники самоздійснення	Самоефективність	Мотивація		
			внутрішня	зовнішня позитивна	зовнішня негативна
1	Загальний рівень професійного самоздійснення фахівця	,721**	,463**	,340*	,273
2	Рівень внутрішньо професійного самоздійснення	,651**	,401*	,412**	,276
3	Рівень зовнішньо професійного самоздійснення	,758**	,470**	,299	,287
4	Потреба у професійному вдосконаленні	,323*	,149	,213	,163
5	Наявність проекту власного професійного розвитку	,503**	,366*	,312	,086
6	Переважаюче задоволення власними професійними досягненнями	,491**	,220	,145	,056
7	Постійна постановка нових професійних цілей	,425**	,200	,289	,413**
8	Формування власного "життєво-професійного простору"	,659**	,406*	,430**	,341*
9	Досягнення поставлених професійних цілей	,736**	,178	,252	,238
10	Визнання досягнень фахівця професійним співтовариством	,527**	,379*	,216	-,004
11	Використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями	,497**	,534**	,167	,314
12	Розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії	,486**	,323*	,186	,199
13	Вияв високого рівня творчості у професійній діяльності	,661**	,288	,473**	,307

Примітки: * – кореляція достовірною на рівні $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$.

Зовнішня негативна мотивація корелює з показниками «постійна постановка нових професійних цілей» ($p \leq 0,01$) і «формування власного «життєво-професійного простору»» ($p \leq 0,05$).

Дослідження зв'язків між показниками самоздійснення і уваги, на жаль не мали достовірних зв'язків, за винятком двох показників, а саме, «переважаюче задоволення власними професійними досягненнями» напряду корелює з коефіцієнтом Мюнстерберга з достовірністю – $p \leq 0,01$, а також «вияв високого рівня творчості у професійній діяльності» корелює з коефіцієнтом П'єрона-Рузера, $p \leq 0,05$ (Таблиця 13).

**Кореляційний зв'язок
між показниками самоздійснення і показниками уваги**

№	Показники самоздійснення	Показники уваги						
		mun	P/R	N	n	OCOD	A	IV
1	Загальний рівень професійного самоздійснення фахівця	0,24	0,21	0,20	-0,14	-0,16	0,16	0,19
2	Рівень внутрішньо професійного самоздійснення	0,22	0,15	0,25	-0,17	-0,22	0,24	0,24
3	Рівень зовнішньо професійного самоздійснення	0,23	0,17	0,07	-0,15	-0,13	0,02	0,07
4	Потреба у професійному вдосконаленні	0,17	-0,13	0,06	-0,28	-0,29	0,14	0,04
5	Наявність проекту власного професійного розвитку	0,16	0,13	0,29	0,01	-0,05	0,22	0,28
6	Переважаюче задоволення власними професійн. досягненнями	0,41**	0,21	0,06	-0,19	-0,21	0,13	0,07
7	Постійна постановка нових професійних цілей	0,13	0,20	0,19	-0,01	-0,02	0,14	0,17
8	Формування власного "життєво-професійного простору"	0,14	0,12	0,20	-0,20	-0,26	0,20	0,19
9	Досягнення поставлених професійних цілей	0,26	0,06	-0,02	-0,22	-0,21	0,03	-0,03
10	Визнання досягнень фахівця професійним співтовариством	0,24	0,06	0,27	-0,02	-0,05	0,20	0,27
11	Використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями	0,22	0,21	-0,20	-0,10	-0,03	-0,21	-0,20
12	Розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії	0,06	0,03	0,17	-0,12	-0,13	0,07	0,16
13	Вияв високого рівня творчості у професійній діяльності	0,29	0,38*	0,14	-0,14	-0,16	0,13	0,14

Примітки: 1) Показники уваги: mun – коефіцієнт Мюнстенберга; P/R – коефіцієнт П'єрона-Рузера; N, n, OCOD, A, IV – показники уваги за результатами коректурнонь проби Кільця Ландольта.

2) * – кореляція достовірна на рівні $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$.

Висновки. Порівняння фахівців різних вікових груп практично за всіма показниками опитувальника професійного самоздійснення показало, що вони між собою достовірно не відрізняються. Група хх-40 достовірно відрізнялась від 41-хх лише за одним показником – «використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями».

За показниками професійного самоздійснення, середній рівень мали 20% досліджуваних, вищий за середній – 59% і 21% – високий. Загальний рівень професійного самоздійснення практично не відрізнявся від внутрішньо професійного самоздійснення, у той час як за показниками зовнішньо професійного самоздійснення розподіл був: середній – 41%, вище за середній – 44% і високий – 15%. Це означає, що значна кількість досліджуваних незадоволена ступенем своєї професійної реалізації на соціальному рівні.

Існують достовірні кореляційні зв'язки між загальним рівнем професійного самоздійснення, а також рівнями внутрішньо-професійного і зовнішньо-професійного самоздійснення і такими показниками як «наявність проекту власного професійного розвитку» і «формування особистого життєво-професійного простору», «розкриттям особистісного потенціалу» і «здібностей у професії», а також «вияв високого рівня творчості у професійній діяльності» і «потреба у професійному вдосконаленні». Також виявлений достовірний зв'язок між рівнем професійного самоздійснення і «постійною постановкою нових професійних цілей і їх досягненням». «Задоволення від власних професійних досягнень» напряму пов'язане з «визнанням досягнень фахівця професійним співтовариством».

Визначено достовірні кореляційні зв'язки показників професійного самоздійснення із показниками професійної самоефективності.

Дослідження зв'язків між показниками самоздійснення і уваги, на жаль не мали достовірних зв'язків, за винятком двох показників, а саме: «переважаюче задоволення власними професійними досягненнями» напряму корелює з коефіцієнтом Мюнстерберга, а також «вияв високого рівня творчості у професійній діяльності» корелює з коефіцієнтом П'єрона-Рузера.

Перспективи подальших досліджень. Нами планується подальша обробка експериментальних даних і подання результатів дослідження вчителів ліцею, а також порівняльна характеристика показників самоздійснення, котрі отримано при дослідженні працівників ліцею і загальноосвітньої школи. Визначення загальних чинників професійного самоздійснення та з'ясування системи психологічних заходів, котрі можуть бути спрямовані на свідомий саморозвиток особистості, допоможуть розкривати потенційні можливості і досягати вищих результатів, зокрема, при професійному самоздійсненні.

Список використаних джерел

1. Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионала. – М.: Издательство Московского психолого-социального института. – Воронеж: НПО МОДЭК, 2004. – 752 с.
2. Кокун О.М. психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія .М. Кокун. – К.: ДП "Інформ.-аналіт. агенство", 2012. – 200 с.
3. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : в 2-х т. / Акад. пед. наук СССР. - М. : Педагогика, 1989. – 253 с.
4. Савченко Т. Л. Генеза терміну «самоздійснення особистості» та роль уваги у цьому процесі. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. – Випуск 13. – К.: “ДП Інформ.-аналіт. агенство”, 2013. – С. 251-257.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Derkach A.A. Akmeologicheskiye osnovy razvitiya professionala. – M.: Izdatel'stvo Moskovskogo psikhologo-sotsialnogo instituta. – Voronezh: NPO MODEK, 2004. – 752 s.

2. Kokun O.M. Psikhologiya profesiynogo stanovlennya suchasnogo fakhivtsya: Monografiya / O.M. Kokun. – K.: DP "Inform.-analit. agenstvo", 2012. – 200 s.
3. Rubinshteyn S. L. Osnovy obshchey psikhologii : v 2-kh t. / Akad. ped. nauk SSSR. - M. : Pedagogika, 1989. – 253 s.
4. Savchenko T. L. Geneza terminu «samozdiysnennya osobistosti» ta rol uvagi u tsomu protsesi. Aktualni problemi psikhologii: Zbirnik naukovikh prats Institutu psikhologii imeni G.S. Kostyuka NAPN Ukraïni. Tom V: Psikhofiziologiya. Psikhologiya pratsi. Yeksperimentalna psikhologiya. – Vipusk 13. – K.: “DP Inform.-analit. agentstvo”, 2013. – S. 251-257.

Savchenko T.L. Professional self-fulfilment of schools’ teachers . The paper are considered the basic aspects of professional self-fulfilment of schools’ teachers. We are presented the results of experimental researches that demonstrate features of professional self-fulfilment of teachers of different age and level of qualification. The indexes of professional self-fulfilment were determined in research, including outwardly professional and into professional constituents, motivation of professional activity and determination of level of self-efficiency.

Keywords: professional self-fulfilment, professional activity of teachers, outwardly professional level, inwardly professional level, motivation of professional activity, self- efficiency.

Сердюк Л. З., Соколюк А. О.

ПОЛІВАЛЕНТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Сердюк Л. З., Соколюк А. О. Полівалентність професійної спрямованості майбутніх психологів. У статті розкрито зміст і структуру професійної спрямованості майбутніх фахівців на етапі навчання у ВНЗ. На основі емпіричного дослідження виявлено чинники, які впливають на валентність професійної спрямованості особистості. Визначено чинники формування професійної спрямованості студентів-психологів, що навчаються за програмами підготовки та перепідготовки фахівців.

Ключові слова: професійна спрямованість, полівалентність професійної спрямованості, мотиви вибору професії, мотиви навчання, синергія.

Сердюк Л. З., Соколюк А. О. Полівалентность профессиональной направленности будущих психологов. В статье раскрыто содержание и структуру профессиональной направленности будущих специалистов на этапе учебы в ВУЗе. На основе эмпирического исследования выявлены факторы, влияющие на валентность профессиональной направленности личности. Определены факторы формирования профессиональной направленности студентов-психологов, которые учатся за программами подготовки и перепідготовки специалистов.

Ключевые слова: профессиональная направленность, полівалентность профессиональной направленности, мотивы выбора профессии, мотивы учебы, синергія.

Постановка проблеми. Успішність професійного становлення майбутніх фахівців на етапі навчання у ВНЗ значною мірою визнається професійною спрямованістю особистості.

З М І С Т

<i>Болотнікова І.В.</i> Особливості професійного самоздійснення та самоактуалізації працівників профспілок.	3
<i>Бохонкова Ю.О.</i> психологічні особливості прояву адаптаційних ресурсів особистості під впливом самооцінки.....	11
<i>Войтович М.В.</i> Особливості професійного самоздійснення практичних психологів галузі середньої освіти.....	19
<i>Гуменюк Г.В.</i> Професійне самоздійснення вченого: постановка проблеми та алгоритм дослідження.....	34
<i>Дзвоник Г.П.</i> Професійне самоздійснення менеджерів комерційних організацій.....	45
<i>Дулова О.О., Проскурняк О.П.</i> Психологічні особливості становлення ціннісного ставлення до сім'ї у дітей.....	60
<i>Завадська Т.В.</i> Професійне самоздійснення вихователів дитячих дошкільних закладів.....	70
<i>Завязкіна Н.В.</i> Проблема смислового рівня регуляції діяльності при обґрунтуванні категорії обмеженої осудності.....	82
<i>Кокун О.М.</i> Особливості професійного самоздійснення фахівців різного віку та професій.....	90
<i>Корніяка О.М., Лахтадир О.В., Гомонюк В.О.</i> Емпіричне вивчення особливостей професійного самоздійснення викладача вищої школи.....	99
<i>Кружева Т.В.</i> Професійне самоздійснення: система понять.....	109
<i>Малхазов О. Р.</i> Метод розрахунку мінімальних часових порогів активації корекційних процесів в управлінні руховою діяльністю.....	116
<i>Мельник А.І.</i> Мотивація професійної діяльності вчителя в умовах роботи з гіперактивними молодшими школярами.....	129
<i>Немеш О.М.</i> Психологічні основи інтернет-комунікації.....	138
<i>Неурова А.Б.</i> Підходи до розуміння емоційної стійкості як наукове підґрунтя визначення у фахівців з надзвичайних ситуацій.....	146
<i>Панасенко Н.М.</i> Вплив синдрому емоційного вигорання на професійне самоздійснення лікаря.....	155
<i>Панасенко Н.М., Гомонюк В.О.</i> Особливості розвитку професійних якостей у програмістів.....	165
<i>Петренко І.В.</i> Психологічні механізми розгортання соціального діалогу в освітньому просторі.....	170
<i>Петрученко Н.М.</i> Формування особистісної готовності до професійної діяльності у студентів із соматичними вадами.....	177
<i>Пилипенко Н.М.</i> Мотиваційні компоненти академічного консультування майбутніх фахівців.....	185
<i>Савченко Т.Л.</i> Професійне самоздійснення вчителів середніх загальноосвітніх закладів.....	194

<i>Сердюк Л. З., Соколюк А. О.</i> Полівалентність професійної спрямованості майбутніх психологів.....	207
<i>Чайка Г.В.</i> Особливості ціннісних орієнтацій осіб, що зловживають комп'ютерними іграми.....	216
<i>Шмаргун В.М.</i> Інтелектуальна компетентність особистості.....	224
Відомості про авторів	234

CONTENTS

<i>Bolotnikova I.V.</i> Features of self-fulfilment and self-actualization of trade-union professional employees.....	3
<i>Bohonkova Y. O.</i> Psychological peculiarities of manifestations of adaptive resources of the individual under the influence of self-esteem.....	11
<i>Voytovych M.V.</i> Features professional self-fulfilment psychologists field of secondary education.....	19
<i>Gumenyuk G.V.</i> Professional self-fulfilment of a scientist: problem statement and the algorithm of research.....	34
<i>Dzvonyk G. P.</i> Commercial organizations: professional managers' self-realization.....	45
<i>Dulova O.O., Proskurnyak O.P.</i> Psychological characteristics of establishing children's value attitudes to making family.....	60
<i>Zavadska T.V.</i> Professional self-fulfilment of educators of preschool establishments.....	70
<i>Zaviazkina N.V.</i> Problem of the sense's level of regulation of activity in the justification of category of diminished responsibility.....	82
<i>Kokun O.M.</i> Features of professional self-fulfilment of skilled people of different ages and professions	90
<i>Korniyaka O.M., Lahtadyr O.V., Gomonyuk V.O.</i> Empirical study of professional self-fulfilment features of a high school lecturer.....	99
<i>Krujeva T.V.</i> Self-fulfilment: the system of concepts.....	109
<i>Malkhazov A.R.</i> Method of calculating of minimal time thresholds for corrective process activation at motor activity control.....	116
<i>Melnuk A.I.</i> Professional motivation of teachers in working conditions with hyperactive younger students.....	129
<i>Nemesh O.M.</i> Psychological foundations of Internet communication.....	138
<i>Neurova A.B.</i> Approaches to understanding the emotional resilience as a scientific basis of its definition by emergency experts.....	146
<i>Panasenko N.M.</i> The influence of emotional burnout syndrome in doctor's professional self-fulfilment.....	155
<i>Panasenko N.M., Gomonyuk V.A.</i> Features competency development programmers.....	165
<i>Petrenko I.V.</i> Psychological mechanisms of deployment of social dialogue in the educational space.....	170